

LANGILERIAREN KEZKA ETA BORROKA LEXO ZENAREN BERTSOTAN

Juan San Martin

Bertsolaria, maiz, historiaren kronikagile bihurtzen zaigu bere garaiko gertaerak kontatzen dituelarik. Baina kronikatzat har genezazkean bertsoetan guti da langileriaren kezka eta borrokak kontatu dituenik. Literatura mota hau oso berandu zabaldu zen Espania aldean hasierako lekukotasunez Miguel Hernandez hartzen baldin bada, baina hein batean Tomas Meabe berak ere bide horiek hartuak zituen. Gure artean, euskaraz idatzi zutenen artean, kultur mailakoetan begiratzen baldin badugu, Estepan Urkiaga «Lauaxeta» zenak zer-bait landu zuen. Horren lekuko dugu *Arrats-beran* (1935) deritzan liburuko «Langile eraildu bati» eskaintzen dion olerkia. Baina, gai horiek herriko jende xeheagan errazago aurkitu genezazke eta gure bertsolarien zat aukerako gaia zen. Bertsolariak ez bai dira izan nekazariak soilik. Langileen artean ere izan dira bertsolariak, eta gauzarik normalena zen beren ogibidezko gora-beherak bertsoz kantatzea. Eibarko forjarien kantak, Azkoitiko Urkiolegi sindikalistarenak eta Lexorenak ditugu lekuko.

Langileriaren borrokaz literatura konprometitua egin dutenen artean interesgarrietako bat izan zen Lexo bertsolaria. Hala adiarazi nuen Antonio Zavalak egin zuen bildumari bu-

ruz *Egan* aldizkarian idatzi nuenean (ikus *Egan* 1969ko 4-6 alearen 153. orrialdean).

Lexo, bere bataio izenez Juan Jose Sarasola, Lezon sortua zen 1867. urtean eta gaztarotik Errenderian aritu zen lanean, eta bere garaiko langileen kezkak eta borrokak beste inork baino lehen eta hobeto idatzi zituen, hemen agertuko ditudan adibideak erakusten digutenez. Bertsolari honek, 1894an, hauteskunde eta huelgari buruzko bertso paperak atera zituen bederatzi puntuko bertsoz. Hara hemen nola hasten zituen:

*Komentuan zer pasa dan
askok du jakindu,
oso oker aundiak
egin bagendu,
kulparik ez duenak
ipurdian min du,
aguriak ordena
ustez eragin du;
ala itz egin du,
baña utsegin du
ez degu ordendu,
besteri agindu;
ark ere nai duenik
ezin egin du.*

Lehen bertso hontan norbait harrituko da potoak edo ote dauden. Baina, ez. Holako bertsorik maiz egiten zuten lehena-goko zaharrek. Hainbeste puntu *du-z* bukatuarren azken aurreko bi silabaz osaturik doaz: *eragin du, egin du, utsegin du*, legezkoak dira, poto bakarra azkena da berriz ere *egin du* jartzez, *egin* hori era hortara bi aldiz jarri zuelako. Baina, hala ere gure zalantzak ditugu, inprimategiratzean aldakuntza-ren bat ez ote zioten egin. Azken-aurreko silabaz puntu osatzeak, «Bilintx»ek berak egin zituen «Izazu nitzaz kupira» lekuko, han beti *bat*-ekin bukatzen zuenez. Horregatik esan dut bertsolari zaharrek legezko zutela era hori.

Baina, guri hemen gaia interesatzen zaigu, langileriak bere lorpenetarako erabili zituen ideak eta bertsolariak nola kantatu zuen. Huelga egiteaz lanpostuak galtzeko arriskoak, eskirolak eta langile arrotzez baliatzeaz, horiek dira bosgarren bertsoan agertuko zituenak:

*Askok kausatu dute
beren enpleguak,
galtzeko beldur ziran
bensajeruak;
desiatuagatik
zerbait anparuak,
guretzat eztaude
leku seguruak;
gizon onraduak,
artu nai graduak,
beste jeneruak
itzdun lijeruak;
ia gailendu dira
forasteruak.*

*Botorik ez degunak
lanteritik fuera,
abill-ustian tonto
gertatu gera;
asko dakiten oiek
gutxi gora-beera
gu despatxatutzeko
artu dute era;
daukaten kolera,
denantzat galera,
oien ezaguera
dakigula gera;
ez dago segurantzik
onez aurrera.*

Era hortako hamalau bertsoak osatzen dute. Hemen, batzuk baizik ez ditugu jasoko gertakariak herri literaturan izan zuten eragina erakusteko. Hara bederatzigarren bertsoan nola jarraitzen duen:

*Zerbait duenan alde
askok uniuu,
biarrak ematen du
opiniua;
agintzen ari dena
itzdun seriua,
gero izango dalako
erremeriua;
arrazoi pillua,
maiz desafiua,
txarra jeniua,
burura iua...
ez dek orrela guardatzen
erlijuiu!*

Eta azken bi hauekin bukatzen du:

*Guregatik ibilli da
ainbeste komeri,
batzuek ez diote
utzi lanari;
kargarik ez diot bota
kulpa gabiari,
pazientzia eskatu
denan Jabiari;
bengantza ugari
egin digute guri,
saltsan enaiz ari,
egia da ori...
penarik dubena bada
kejatu bedi.*

*Motigu orrengatik
sartu gabe preso
eskapatuko al da
Juan Jose Lezo?
Gure gañera dator
amaika eraso,
alare ez gabiltza
estutuak oso;
egon animoso,
izan kurioso,
paperak eroso
nai duenak jaso,
bi sosetan badira
amalau bertso.*

1903. urtean zortzi ordukoaren alde atera zituen bertsoak. Ordurarte, lantegietan, lanik baldin bazen hamar eta hamabi ordu ere egiten ziren eta lanez urri zebiltzanean egunerdikoan, lau ordu egunean, edo lantegitik kalera bota. Hala izaten ziren garai hartako gauzak eta gure mende honen lehen urteetan egunean zortzi ordu baino gehiago ez egitearen aldeko borroka egin zuten langileek lana hobeto errepartitzeko asmoz. Eta kanpaina hortakoak ditugu «*Gipuzkoako partian / kariñoz bizi gaitian...*» hasten direnak. 2, 3, 7 eta 16. bertsoak soilik jasoko ditugu hemen:

*Bertsuak jartzen naiz asi,
ez derizkiot itsusi,
gusto dubenak ikasi;
erreinu ontan desiatzen du
estranjeruak nagusi;
guziak nai degu bizi,
oiek ainbeste noblezi
guk ez al degu merezi?*

*Aurten mudantza berria
Donostian da jarria:
ordubetako neurria;
zortzi orduan irabazten da
jornaleruen ogia;
argitu zaigu begia,
au ez da txorakeria,
bazan zerbaiten premia!*

*Langilliaren bizitza
bastante penagarritza,
jendiak ala deritza;
guk dabilkigun diariua
ez da uts egiten gaitza;
kunpliten ez bada itza
estimazio murrirtza,
progaturikan gabiltza.*

*Agintzailleak keجاتu
ezin dirala bajatu,
aundienera jokatu;
langillearen izerditikan
zenbaitek nai du zupatu;
bere legiak ukatu,
opiniua trukatu,
ori ez al da pekatu?*

Zortzi orduko lanaren aldeko kanpainaren ondorean etorri zen igandeak jai egitearena. Hor ere, lehenago, ez baizen mugarik. Lan asko zen garaian igandetan ere lana egin beharra zuten eta langileek beren borrokaren bidez lortu zuten igandea jai egitea. Hara hemen gai hortaz Lexok 1904. urtean atera zuen bertsoa:

*Milla beatzireun eta laugarren
urtian gera gertatzen,
oraingo fiesta dominikalen
ordenak errespetatzen;
etsai gaiztuak asiagatik
noizian ta bein tentatzen,
bere onduan nai gaituenak
ez du ezertan paltatzen;
lendabiziko fundaziotik
astera nua kantatzen.*

Baina, zoritxarrez, hasierako bertsoa baizik ez dugu eza-gutzen. Besterik ez baita aurkitu.

Eta, Lexo ez zen langileriaren arazoez kezkatu eta identifikaturik ibili zen bakarra, baziren beste batzuk ere, bereziki Azkoitian eta Eibarren. Hortaz zenbait berri eman nituen Gogoz (1978) liburuaren 267-271 orrialdeetan. Baina, Lexoren bertsoak, gai hortaz interesgarriak izatez aparte, Errenderiako industri historiaren kronika baliagarriak dira.